

den 25 maj 2020

Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

Till: ku.remissvar@regeringskansliet.se
cc: Ku.KL@regeringskansliet.se.

Yttrande över betänkandet *Häriifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv*, SOU 2019:58, ert dnr Ku2019/02112/KL

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, som har beretts möjlighet att inkomma med synpunkter på arkivutredningens betänkande *Häriifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv* (SOU 2019:58), ber att få avge följande yttrande.

Sammanfattning

Akademien är kritisk till bristen på forskningsperspektiv i såväl utredningens genomförande och underlag som i dess förslag och efterfrågar därför en tilläggsutredning som ser till forskningens behov på arkivens områden.

Akademien efterlyser skarpa förslag på hur de stora konsekvenser för arkiven som digitaliseringen och övergången till digitala processer innebär, ska mötas.

Akademien instämmer i förslaget att Riksarkivet får i uppdrag att ta fram underlag till regeringen för att beräkna de ekonomiska konsekvenserna av massdigitalisering på arkivområdet.

Akademien välkomnar förslaget att den enskilda arkivsektorn ska stöttas med ytterligare 10 milj kr vardera till regionala respektive nationella enskilda arkivinstitutioner samt att Riksarkivet tillförs 3 milj kr för att ge råd och vägledning till enskilda arkivbildare.

Akademien instämmer i att enskilda arkivinstitutioner som får verksamhetsstöd av staten ska tillgodose forskningens behov samt lämna uppgifter till ett nationellt arkivsystem.

Akademien instämmer i konstaterandet att det fortsatt är angeläget med en regional närvaro för Riksarkivet som den statliga arkivmyndigheten.

Akademien föreslår att universiteten i samarbete med Riksarkivet får i uppdrag att ta fram en nationell utbildningsplan för arkivarier.

Akademien delar utredningens konstaterande att Riksarkivet är underfinansierat och föreslår att finansiering delas mellan kultur- och utbildningsdepartementen.

Akademien avstyrker förslaget att Riksarkivet även fortsättningsvis ska ha sin hemvist under Kulturdepartementet och föreslår en delad hemvist med Utbildningsdepartementet där forskningsfrågorna hanteras.

Akademien välkomnar starkt förslaget om en nationell översyn av ansvaret för och bevarandet av fotografi.

Akademien tillstyrker förslaget att det i Riksarkivets instruktion ska framgå att de tillhandahåller ett nationellt arkivinformationssystem och verkar för en så bred anslutning som möjligt till systemet genom den nationella arkivdatabasen (NAD).

Akademien tillstyrker förslaget om en nationell översyn över ansvaret för och bevarandet av forskningsdata.

Akademien instämmer i förslaget om krav på att myndigheter upprättar överlämnandeplaner utifrån de riktlinjer och föreskrifter som Riksarkivet meddelar.

Akademien finner förslaget om att införa statsbidrag för att stimulera tillkomsten av nya arkivcentrumbildningar otvetydigt, men ser dock en möjlighet i den föreslagna centrumbildningen för urfolket samer och de övriga nationella minoriteterna, om den förläggs i närheten av universitet där forskning bedrivs inom dessa områden.

Utgångspunkter för Vitterhetsakademiens synpunkter

Inledningsvis finner Akademien Kulturdepartementets direktiv att göra en bred översyn av arkivområdet välkommet. Det övergripande syftet är att säkerställa samhällets tillgång till allmänna handlingar både nu och i framtiden. Redan i propositionen Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116) gjordes bedömningen att det finns skäl att göra en sådan bred översyn av arkivväsendet i landet. Riksarkivets roll, uppgifter och finansiering ska enligt direktivet ses över i ljuset av den offentliga förvaltningens utveckling mot en digital förvaltning.

Men utredningen motsvarar inte Akademiens förväntningar. Utredningens bedömningar är vaga och osäkra och få konkreta förslag på åtgärder som kan

säkerställa samhällets tillgång till allmänna handlingar både nu och i framtiden förekommer. Utredningen tecknar en mycket omfattande bild av hur arkiven vuxit fram och gör samtidigt en problembeskrivning av arkivsektorn i landet. Som bakgrund skisseras också viktiga samhällsförändringar som påverkar sektorn. Där lyfts digitaliseringen särskilt fram, både vad avser den ökade användningen av IT i samhället och informationsdigitaliseringen, dvs. den process där information förs över från analogt till digitalt format. Utredningen konstaterar allmänt att arkiven utgör viktiga delar av samhällets kollektiva minne genom att spegla och ge förutsättningar för samhällets utveckling och framtid. Men inga egentliga värderingar görs av vilken samhällsviktig information och informationsförsörjning som är viktigare än annan. Ej heller ges övergripande svar på vilka samhällsuppdrag arkiven har. Allvarligast ser Akademien dock på att forskningens behov inte särskilt berörts i utredningen. En tydligare beskrivning av Riksarkivet som forskningsinstitution och förmedlare av forskningsmaterial borde till exempel utgöra underlag för förslag om hur Riksarkivet kan ges möjligheter att utveckla och tillhandahålla alla de arkiv som de hanterar.

Riksarkivets hemvist är Kulturdepartementet, sedan detta departement bildades 1991. Där hör det hemma under kulturarvsenheten, dit även Riksantikvarieämbetet och de statliga museerna hör. Riksarkivet har dock ett betydligt bredare uppdrag, till exempel vad gäller forskning, infrastruktur och digital förvaltning. När det gäller utredningens bedömningar och förslag rörande Riksarkivet instämmer Akademien i behovet av en betydande ökning av förvaltningsanslaget. Det är dock svårt att förstå varför bedömningar görs, som inte leder till förslag. Det är utredningens bedömning att Riksarkivet bör få en betydande anslagsökning under kommande år och att anslaget bör lyftas till en nivå som motsvarar kostnaden för myndighetens breda och samhällsviktiga uppgift. Men det är alltså en bedömning och inget förslag.

Vitterhetsakademien ställer sig däremot tveksam till att Riksarkivets hemvist även fortsättningsvis bör vara Kulturdepartementet. Då Riksarkivet har en mycket viktig roll som förvaltare av forskningsmaterial och delvis själv utgör en forskningsinstitution, menar vi att man borde överväga en delad hemvist mellan kultur- och utbildningsdepartementet. Tillhörigheten till det departement som handhar forskningsfrågorna skulle vara bra för Riksarkivets forskningsfrämjande arbete.

Utredningen konstaterar att forskare inom alla discipliner använder digitala data i sina undersökningar, vilket betyder att det är en av forskningens förutsättningar att ha tillgång till digitala arkiv. Det är en utmaning att bibehålla forskningens intresse för material som inte har digitaliserats och det riskerar att bli en obalans i

kunskapsuppbyggnaden och den kritiska analysen om man låter urvalet av källor styras av vilket material som är digitaliserat, menar man. I forskningspropositionen lyfte regeringen också fram betydelsen av att bibliotek, arkiv och museer främjar datadriven forskning genom att ge tillgång till material i digital form.

Representanter från arkivmyndigheterna och arkivinstitutionerna har också erfarit att den akademiska forskningen har ett annat slags intresse av att använda och studera arkiven. De beskriver en utveckling där delar av den akademiska forskningen vill studera stora mängder information i stället för att studera enskilda arkivhandlingar. En av de grundläggande förutsättningarna för datadriven forskning är tillgång till stora sammanlänkade datamängder i form av dataset. För att det ska kunna realiseras behöver bl.a. analoga arkivbestånd digitaliseras och de elektroniska handlingarna finnas i ett format som efterfrågas av forskningen. Den stora utmaningen som arkivsektorn står inför handlar alltså om att skapa långsiktiga resurser och strukturer för storskalig informationsdigitalisering och digitalt bevarande. I ett underlag till utredningen föreslår Riksarkivet att myndigheten får en anslagsförstärkning för att väsentligt kunna öka tillgången till digitaliserat arkivmaterial i syfte att tillgodose samhällets behov av information för demokratisk insyn, innovation och högkvalitativ forskning. De föreslår att regeringen satsar medel för att väsentligt öka digitaliseringstakten av myndighetens totala bestånd. Riksarkivet för fram hur väsentlig samhällsinformation är genom att: "I det moderna informationssamhället finns en förväntan på att allt man vill ta del av ska vara lätt att få tag på. Tillgängligheten till informationen som finns i de svenska offentliga arkiven är ett grundläggande krav och genom att göra informationen digital blir den tillgänglig både för en bredare användargrupp och för nya användningsområden. Riksarkivet förvaltar information i form av kulturarvsdata och samhällsviktig information. Genom att tillgängliggöra den här typen av information digitalt förändras förutsättningarna drastiskt för demokratisk insyn, innovation och högkvalitativ forskning. Det handlar också om rätten att ta del av beslut som påverkat det svenska samhället och dess medborgare, inte minst handlar det om enskilda personers rätt att ta del av information som handlar om dem själva." Det är därför förvånande att utredningen bara föreslår att Riksarkivet ska utreda frågan vidare om massdigitalisering. Man föreslås bistå regeringen med underlag för den statliga arkivförvaltningens övergång till digitala processer samt för att beräkna de ekonomiska konsekvenserna av massdigitalisering på arkivområdet. I internationell jämförelse är det anmärkningsvärt att av Riksarkivets totala bestånd om cirka 800 000 hyllmeter pappershandlingar, varav cirka 30 miljoner fotografier, och över fem miljoner kartor och ritningar, är i dag endast cirka fem procent digitaliserat. I exempelvis Norge föreslås i budgeten för 2020 massdigitalisering av kulturarvsmaterial som syftar till att hela det norska kulturarvet ska bli tillgängligt

digitalt. Det norska Arkivverket föreslås få ett ökat anslag med 35 miljoner norska kronor årligen i fyra år. I tillägg till detta får Arkivverket också en höjning av ramanslaget med 5 miljoner norska kronor från 2020 för att kompensera ökade kostnader för IT-infrastruktur.

På samma sätt som Riksarkivet uppmärksammat utredningen på vikten av massdigitalisering, har *Nätverket Nationellt ansvar för fotografi i Sverige* uppmärksammat utredningen på att det behövs en nationell översyn av det fotografiska fältet samt av hur det fotografiska kulturarvet i hela sin bredd bevaras och tillgängliggörs. Det främsta problemet, enligt nätverket, är att det i dag saknas överblick, samlat ansvar samt en central aktör för fotografisk stillbild i Sverige. Utredningen bedömer att en statlig utredning bör tillsättas för att genomföra en översyn som kan skapa en långsiktigt hållbar lösning så att den fotografiska stillbildens historia och framtid kan säkras.

Utredningen föreslår att Sametinget ska samla kunskap om arkivbestånd som bildats och samlats in av och för urfolket samerna och verka för att bestånden uppmärksammas och tillgängliggörs. Samtidigt föreslås Riksarkivet i samverkan med Institutet för språk och folkminnen och berörda minoritetsgrupper utreda förutsättningar för centrumlösningar med arkiv som bildats eller samlats in av nationella minoriteter. Utredningen föreslår ett nytt statsbidrag för att främja tillkomsten av nya arkivcentrumlösningar. Samtidigt konstaterar man emellertid att till svårigheterna med centrumlösningar hör bl.a. att man måste enas om en geografisk plats att bedriva verksamheten på. Akademien föreslår att eventuella centrumlösningar lokaliseras till platser med lärosäten med i sammanhanget adekvat forskning och undervisning.

Informationssystem med register och sökvägar för att underlätta efterforskningar i arkiven finns i dag främst i form av den nationella arkivdatabasen (NAD) som beskrivs som en vägvisare till var olika arkiv och samlingar förvaras och till vilken arkivinstitution man ska vända sig för att ta del av ett visst arkivmaterial. I systemet publiceras information om arkiv och samlingar hos Riksarkivet, kommun- och regionarkiv, folkrörelse- och föreningsarkiv, näringslivsarkiv, museer, bibliotek, m.fl. Systemet omfattar även ett adressregister till svenska arkivinstitutioner, en databas för historisk topografisk indelning samt en länk till en redogörelse för den lokala och regionala förvaltningens utveckling i Sverige. Akademien vill understryka att den information som hämtas från NAD, har stor och positiv betydelse inte bara för arkivsektorn, utan också för forskarsamhället. Enligt Riksarkivet är NAD också av central betydelse för tillgängligheten och möjligheten att söka arkivinformaton från olika sektorer. En effektiv informationsförsörjning förutsätter att det går att få en överblick över vilka informationsresurser som finns i samhället, menar man.

Riksarkivet efterfrågar därför en ny bestämmelse i arkivlagen om att all offentlig arkivinformation ska redovisas i ett nationellt informationssystem för arkivväsendet.

Avslutningsvis hyser Akademien en förhoppning om att forskningens behov får göra sig gällande i den kommande hanteringen av arkivens utveckling och förändring. Akademien ser arkiven som en forskningsinfrastruktur och hade av utredningen hoppats på ett antal framsynta förslag på hur tillgängliggörande och forskningsanknytning skulle kunna skärpa arkivens ställning i samhället.

Detta yttrande har beretts av Vitterhetsakademiens ledamot professor Birgitta Svensson.

För Kungl. Vitterhetsakademien

Karin Helander, ständig sekreterare